

Projekt LUMAT - Zrównoważone gospodarowanie przestrzenią w zintegrowanym zarządzaniu środowiskowym miejskich obszarów funkcjonalnych

Anna Starzewska-Sikorska, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, Katowice

Tło powstania projektu

Koncepcja projektu LUMAT zrodziła się na tle problemów środowiskowych związanych z gospodarowaniem terenami w miastach, szczególnie w Europie Środkowej. Można tu wymienić kilka najważniejszych: nadmierne wykorzystywanie terenów, tzw. rozlewanie się miast, uszczelnienie powierzchni w miastach, tereny przemysłowe i zdegradowane tzw. brownfields oraz nadmierny wzrost obszarów zurbanizowanych w stosunku do liczby mieszkańców.

Na tym tle wskazuje się w Europie na konieczność rozwiązań, które przyczynią się do poprawy systemu gospodarowania terenami w miastach. Strategiczne dokumenty europejskie zawierają zapisy dotyczące ograniczenia w wykorzystywaniu terenów. Dostrzega się wartość terenów jako zasobu środowiskowego i potrzebę zrównoważonego zarządzania nimi jako zasobem, szczególnie na obszarach miejskich.

Wśród kierunków działań podkreśla się potrzebę zmniejszania zjawiska rozlewania się miast oraz wprowadzenia rozwiązań, które przyczynią się do wzmocnienia relacji miasto-jego otoczenie. Pokazuje się, jak ważne jest spojrzenie na problematykę zarządzania terenami w skali miejskich obszarów funkcjonalnych.

Cel projektu

Idea projektu LUMAT oparta jest na wykorzystaniu kluczowej roli planowania i zarządzania przestrzenią w realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Planowanie przestrzenne integruje cele środowiskowe, gospodarcze i społeczne. Jednocześnie z uwagi na silne umocowanie instytucjonalne i prawne oraz konieczność realizacji wielu konkurencyjnych celów, powstają konflikty przestrzenne, co m.in. wywołuje potrzebę rozszerzania terenów zurbanizowanych na obszary rolne i semi-naturalne.

W związku z wymogami realizacji zasad zrównoważonego rozwoju dokumenty planistyczne oraz procedury dotyczące wykorzystywania terenów uwzględniają aspekty środowiskowe. Celem projektu było wzmocnienie zintegrowanego zarządzania środowiskowego w odniesieniu do terenów jako zasobu w działaniach planowania i gospodarowania przestrzenią.

Dlatego w projekcie skoncentrowano się na włączeniu narzędzi zarządzania środowiskowego do działań w planowaniu i zarządzaniu terenami, aby przeciwdziałać niekorzystnym wzorom wykorzystywania terenów w miastach, dającym negatywne zjawiska w postaci rozlewania się miast i degradacji obszarów.

Metody zastosowane w projekcie

W projekcie wykorzystane zostały metody analizy i oceny usług ekosystemowych, jako podejścia, które pozwala szerzej spojrzeć na wartości, jakie niesie środowisko a które trudno

jest wycenić w kategoriach ekonomicznych, aby przeciwstawić je innym wymiernym finansowo korzyściom w procesie podejmowania decyzji.

Efektom projektu są nowe narzędzia wzmacniające zintegrowane zarządzanie środowiskowe w miejskich obszarach funkcjonalnych. Będą one także wspierać uczestnictwo społeczne w tym zarządzaniu, co przyczyni się do lepszej realizacji zasady zrównoważonego rozwoju obszarów funkcjonalnych.

Jakie metody i narzędzia środowiskowego zarządzania terenami zostały zastosowane w projekcie? Najważniejsze z nich to:

- analiza i ocena usług ekosystemowych – zastosowana w analizie planów działań mających na celu wzmocnienie zintegrowanego zarządzania środowiskowego w odniesieniu do terenów w miejskich obszarach funkcjonalnych,

- zintegrowany system kompensacji – metoda znana ale zastosowana u partnera niemieckiego w sposób systemowy z uwzględnieniem nasadzeń kompensacyjnych na terenach zdegradowanych tzw. brownfields,

- symbioza przemysłowa – koncepcja polegająca na porozumieniu kilku zakładów, najczęściej produkcyjnych, w celu wymiany materiałów i energii, jeżeli w jednym przypadku jest to produkt uboczny lub odpad a dla drugiej firmy może stanowić surowiec. Koncepcja została zastosowana w pilotowej akcji u partnera słoweńskiego,

- nowe narzędzia służące komunikacji społecznej i wzmocnieniu uczestnictwa społecznego w procesach podejmowania decyzji (np. aplikacje w telefonach).

Rezultaty projektu

Główne rezultaty projektu stanowią odpowiedź na potrzeby w zakresie poprawy gospodarowania zasobami przestrzeni w miejskich obszarach funkcjonalnych.

Na podstawie opracowanej w projekcie strategii zarządzania środowiskowego w miejskich obszarach funkcjonalnych powstała koncepcja planów działań, które następnie zostały rozwinięte dla siedmiu pilotowych obszarów projektu. Są to: obszar metropolitalny Turynu, miejski obszar funkcjonalny miasta Kranj na Słowenii, obszar Voitsbergu w Austrii, miejski obszar funkcjonalny miasta Trnava na Słowacji, rejon Lipska wraz z otoczeniem, miejski obszar funkcjonalny Ostravy oraz obszar obejmujący miasta: Chorzów, Ruda Śląska i Świętochłowice. Dokumenty planów działań zawierają proponowane kierunki działań odpowiadające na najważniejsze zagrożenia, a także wskazują źródła finansowania planowanych działań oraz struktury zarządzania, które powinny odpowiadać za ich wdrożenie.

Oprócz planowanych działań technicznych ważną częścią były także działania ze sfery organizacyjnej. Obejmowały szkolenia, spotkania, konsultacje przy użyciu nowoczesnych narzędzi komunikacji. Tu należy także wymienić powołanie struktur zarządzania, które w przyszłości będą odpowiadały za wdrożenie planów działań.

W projekcie zaproponowane zostały także akcje pilotowe jako fragmenty planów działań, stanowiące szczegółowe rozwinięcie wybranych akcji. Są one przykładem, w jaki sposób plany

działań powinny być wdrożone. Akcje pilotowe mające na celu ożywienie i lepsze wykorzystanie wybranych obszarów pilotowych będą dotyczyły wykorzystania wypracowanych w ramach projektu narzędzi i instrumentów i będą dążyły do realizacji inwestycji przez zaangażowanych interesariuszy. Akcje pilotowe są następujące:

- akcja pilotowa w Rudzie Śląskiej – rewitalizacja obszaru (inwestycja) w celu powiększenia zasobu terenów zielonych. Będzie to przykład zastosowania koncepcji systemu terenów zielonych opracowanej z udziałem mieszkańców
- akcja pilotowa w Słowenii będzie skoncentrowana na restrukturyzacji obszarów obejmujących tereny zdegradowane, nieużytki, tereny porzucone. Zostanie utworzona stała grupa robocza w celu skutecznego zarządzania terenami i podnoszenia ich jakości oraz atrakcyjności dla inwestorów
- akcja pilotowa w regionie Voitsberg – utworzenie ogrodowego „show” o stałym charakterze jako przestrzeni rekreacyjnej dla ożywienia podmiejskiego obszaru miasta Graz. Kilka miejscowości jest włączonych w przedsięwzięcie rewitalizacji terenów pogórnich (poprawa stanu gleb)
- akcja pilotowa w rejonie Turynu – zastosowanie modelu zarządzania terenami zielonymi w obszarze pilotowym położonym w terenach podmiejskich Turynu, z włączeniem innych miejscowości
- akcja pilotowa w rejonie Lipska (Nordraum of Leipzig) obejmująca utworzenie zielonej infrastruktury przez zastosowanie finansowania kompensacyjnego, pokazujące wdrożenie zintegrowanego zarządzania środowiskowego
- akcja pilotowa w Ostrawie – opracowanie mapy priorytetowej obszarów zdegradowanych, porzuconych i nieużytków zawierającej potencjalne ryzyko powodowane przez te obszary. Mapa zostanie włączona do regionalnego systemu zintegrowanego zarządzania środowiskowego.
- akcja pilotowa w Trnavie – projekt oraz realizacja inwestycji w zakresie rewitalizacji tzw. „zielonego” obszaru zdegradowanego. Powstanie park leśny, którego projekt będzie uzgodniony w ramach procesu partycypacji społecznej.

Zmiany osiągnięte w wyniku realizacji projektu

Jakie są rezultaty projektu a jednocześnie jakie osiągnięto zmiany w wyniku jego realizacji? Można wyróżnić trzy kategorie zmian:

Mentalne – te są najtrudniejsze do wykazania, są wynikiem aktywności projektu wśród interesariuszy. A więc są rezultatem szkoleń, które odbyły się w 7 krajach w czterech tematach, wynikiem wielu spotkań profesjonalistów (dyskutujących nad budową planów działań i akcji pilotowych), spotkań z mieszkańcami, spotkań z władzami miast, występowania partnerów projektu na krajowych i międzynarodowych wydarzeniach, opublikowania bookletu projektu, materiałów szkoleniowych, artykułów w prasie i czasopismach, wydawnictw na uczelni w Słowacji i w Instytucie w Słowenii.

Efekty tych działań w postaci zmian behawioralnych pojawią się w dłuższej perspektywie czasowej. Dotyczy to grup profesjonalistów a także osób, które były odbiorcami informacji o działaniach planowanych w projekcie i wreszcie mieszkańców, którzy już obecnie mogą korzystać z efektów projektu w postaci zrealizowanych konkretnych inwestycji.

Strukturalne – zmiany w postaci utworzonych, powołanych listami intencyjnymi struktur zarządzania wdrażaniem planów działań w 7 pilotowych regionach projektu – miejskich obszarach funkcjonalnych.

Bardzo ważną wartością projektu i widoczną zmianą jest doprowadzenie do porozumienia miast tworzących miejskie obszary funkcjonalne (MOF) w 7 krajach. Trzeba podkreślić, że kategoria MOF jest strukturą faktyczną a nie formalną. Podczas szkoleń uczestnicy dowiadywali się, jak delimitować MOF, jaka jest jego tożsamość. MOF jest definiowany przez faktyczne powiązania np. przez dojazdy do pracy, szkoły czy przez korzystanie z infrastruktury w szerszym obszarze niż jedno miasto.

Projekt doprowadził do formalnych powiązań między miastami w zakresie wybranych zadań, ujętych w planach działań, ale powiązania te mogą stanowić początek dalszych, mocniejszych związków, jeżeli władze miast dojdą do przekonania, że warto. Projekt zrobił pierwszy krok i to też jest ważna zmiana.

Materialne, krajobrazowe – to te najbardziej widoczne zmiany w postaci zrealizowanych inwestycji na terenie Rudy Śląskiej i jeszcze niedokończonych inwestycji w Trnavie na Słowacji.

Wnioski

W projekcie najważniejsze było wzmocnienie postrzegania terenu, przestrzeni jako ważnego zasobu środowiska. W projekcie wykazano, że można wzmocnić tę rolę przestrzeni miejskiej jako ważnego komponentu środowiska przez zastosowanie narzędzi i metod środowiskowego zarządzania w dziedzinie planowania i zarządzania przestrzenią w miejskich obszarach funkcjonalnych.

Należy także podkreślić, że działania projektu wspierają w znacznym stopniu adaptację do zmian klimatu. W programach adaptacji do zmian klimatu, szczególnie tych, które dotyczą terenów miejskich, ważną częścią są działania wzmacniające i rozwijające błękitną i zieloną infrastrukturę. Zwiększenie powierzchni terenów zielonych ma wpływ na zredukowanie tzw. miejskiej wyspy ciepła, która jest znaczącym negatywnym skutkiem występowania wysokich temperatur na terenach zabudowanych w okresie letnim. Planowane w projekcie LUMAT działania w ramach akcji pilotowych przyczynią się do wzmocnienia odporności terenów miast na zmiany klimatu.